

НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ - АНАТОМИЯ НА ГРЪКО-РИМСКИЯ ГРАД*

АНДРЮ ПОУЛТЪР

Никополис ад Иструм се намира в централна Северна България. Градът е основан по времето на император Траян по гръцки модел в провинция Тракия.¹ Никополис макар и с големи трудности продължава да съществува и в късноримския период и най-вероятно е разрушен от хуните към средата на V в.² През втората половина на V в. южно от ранноримските стени е издигнато ново укрепление за защита на византийския град. Този участък се проучва от британски екип от 1985 г./фиг.45/. Освен намерените доказателства за късноримския и за византийския период разкопките дадоха и нова информация за икономическото развитие на римския полис.³

ГРАДЪТ И ПОСТРОЙКИТЕ В НЕГО

Градът е разположен на плато, издигащо се над р. Росица, ляв приток на Янтра, която се влива в Дунав. Днес мястото се намира в открито поле, необитавано от никого след края на античния период. До нас са достигнали останки от монументалната архитектура на града и градските улици. През XIX в. обаче голяма част от каменния материал, предимно от укрепленията и от стените на сградите, е бил ограбен - единствено Кастелум акве, западно от града, е запазен сравнително добре в истинските си размери. Толкова систематично е грабено през XIX в. от запазените постройки, че цялостните очертания на града и на постройките в него са видни единствено от самолетни снимки.⁴ Планът от тези снимки дава сравнително точна представа за града и постройките /фиг. 45/. Римските отбранителни съоръжения са построени в края на II в. и чрез геофизичен анализ се установи, че уличната мрежа излиза не по-малко от 40 м южно от тях.

*Nicomopolis ad Istrum: The Anatomy of a Graeco-Roman City. In: Die Römische Stadt in 2.Jahrhundert n. Chr. Der Funktionswandel des öffentlichen Raumes, Rheinland-Verlag GMBH, Köln, 1992. s.69-86. Тук се публикува със съгласието на автора.

През II в. те излизат още по на юг от по-късния периметър на укрепленията. Една къща е била напълно затрупана в основите на отбранителните съоръжения, а друга - със стенописи по стените и с релефни гипсови корнизи - беше открита по време на разкопките на 50 м южно от градските стени.⁵ Поне по южната периферия на града най-външната гранична част на първоначалната улична мрежа не е била интензивно населена и най-вероятно площта от 25 ха, затворена зад укрепленията, е почти цялата територия на града с изключение на един малък участък, застроен през II в.

Улиците са павирани с масивни скопчени варовикови плочи, които са положени около средата на II в.⁶ Такова внушително павиране се среща често и в други градове на Тракия и във вътрешността на Мизия.⁷ Във Филипополис обаче /един от най-важните градове на траките/ улиците са павирани с обли камъни и докъм края на II в. не са застлани с варовикови плочи.⁸ Изглежда че застилането на улиците с плочи не е системна практика през II в. - само градовете, които могат да си го позволят, си павират улиците. В Никополис кардо максимум, широка 6,80 м, граничи със западния вход на агората. Декуманус максимум, широка 7,80 м, която определено е главната улица на града, тръгва от западната порта към агората /фиг. 45/.⁹ Въпреки че западният вход на агората има внушителен пропилей, източният вход е най-обикновен и до него се стига по стъпала откъм съседното кардо: няма пряк достъп за колесници, нито пък е възможно да се мине с колесница от западния до източния край на агората. Декуманус максимум действително свършва до агората и няма нищо чудно, че продължението му на изток не е толкова важно - там пътят е широк едва 6,16 м. Градът след изграждането на укрепленията е разделен на 69 парцела. Повечето от тях са с размери около 40/30 м, макар че в южната част парцелите са двойно по-големи. В североизточния квадрант са използвани много големи парцели за построяване най-вероятно на магазинни комплекси. Комплексът на агората, в центъра на града, заема площ за 4 парцела /150/79,50 м/.

Агората е почти квадрат /42/41 м/, заобиколена от западната, южната и от източната страна от галерии с йонийски колони.¹⁰ От южната и от източната страна на агората има малки помещения, вероятно магазини, обърнати с лице към ареята. Достъпът от юг е подсигурен от стъпала, издигащи се откъм съседния декуманус. На северната страна е разположена двукорабна стоа, която вероятно е била превърната по-късно в трикорабна базилика. На запад двойните врати осигуряват достъп до перистилен двор. На юг е одеонът, а на север има едно правоъгълно помещение /16,60/15,25 м/. Възможно е това да е булевтерионът с главен вход откъм агората. От изключителен интерес е фактът, че планът на агората и детайли от архитектурната украса имат близки паралели в гръцките градове в Мала Азия.¹¹

Два постамента на статуи с идентични надписи, посветени на Хадриан и издигнати през 136 г., стоят от двете страни на входа от агората към перистилния двор.¹² Много е вероятно изграждането на агората и на принадлежащия и комплекс да е било завършено до това време. Обаче работата по украсата продължава и в по-късен период. Западният вход към агората е красен от пропилей с коринтски колони.¹³ Надписът по фрагменти от архитрава датира "пропилон" между 145 и 161 г. /IGBulg. II 604/.

От другите проучени сгради близо до центъра на града най-голям интерес представлява една сграда /60/23,30 м/, разположена на цял парцел срещу югоизточния ъгъл на агората. Тази сграда е имала входове на всички свои ъгли, като над всеки от тях имало триъгълен фронтон.¹⁴ Това навярно е отоплената сграда, наречена термоперипатос, за която става дума в един надпис от сграда от 184/5 г. /IGBulg. II 615/. Тя е построена върху по-стара сграда, която била опожарена вероятно при плячкосването на града от костобоките през 170 г.

Можем да получим известна представа за инвестициите, изразходвани за строеж на обществени сгради през II, III в., като сравним броя на датиранияте официални надписи /фиг.47/. Общият им брой е малък, но има доказателства, потвърждаващи верността на общата тенденция. Няма надписи от времето на Траян - напълно разбираемо понеже може да не е имало време да се изградят основните каменни постройки в периода между основаването на града, около 112 г., и смъртта на Траян през 117 г. По времето на Хадриан, както бе отбелязано по-горе, агората е била вероятно завършена и е имало поне един храм.¹⁵ Към средата на II в. улиците били павирани и още обществени сгради, включително грандиозния "пропилон", били завършени. Има и не по-малко от 8 статуи, издигнати от булето и от демоса. А по времето на Антоний Пий Никополис започва да сече свои собствени монети.¹⁶ От времето на М. Аврелий няма свидетелства нито за строителство, нито за някакви обществени надписи, което ни най-малко не ни учудва, тъй като градът е бил опожарен до основи по време на нашествието на костобоките през 170 г. И пак по времето на М. Аврелий монетарницата в Никополис преустановява сеченето на монети. Освен това гражданите, както и гражданите на Калатис на черноморския бряг /AE 1987, 153/, били несъмнено задължени да събират пари, с които да се финансира изграждането на градските отбранителни съоръжения като част от общата програма за изграждане на градски укрепителни съоръжения по долното течение на Дунав през 70-те г. на II в.¹⁷ Изграждането на обществени сгради се подновява при Комод, когато се строи термоперипатосът и поне още една обществена сграда /IGBulg. II 615/. Подновява се традицията за поставяне на пиедестали под статуите /IGBulg. II 618/. Монетарницата възобновява дейността си. По времето на

Северите се демонстрира значителна лоялност към императора, която намира израз в посвещенията върху постаментите към Север и към членове на императорското семейство. Най-вероятно е възобновена и строителната дейност. Това е периодът, в който монетарницата дава най-голяма продукция. В един надпис се е запазил текст от писмо на Септимий Север /IGBulg. II 659/, в който той благодари за дарението от 700000 денарии, съвсем не незначителна сума. По-късно броят на посвещенията намалява /по времето на Гордиан III и последвалите нашествия на готите/. Два постамента от времето на Аврелиан са последните официални надписа, за които се знае, че са с посвещения от града.

Очевидно обществени сгради са строени по времето на Антонините. Още по-учудващо е възстановяването на града след варварските нашествия през 170 г. Изглежда че Никополис, ако изобщо може да се говори за разцвет на града, е бил най-благоденстващ по времето на Северите в рамките на II в. Едва ли е случаен фактът, че 22 от 52 датирани надписи са правени по времето на Септимий Север и Каракала - т.е. 42% от обществените надписи се датират в периода между 193 и 217 г. Може би единствената следа за съществуването на проблеми още по времето на Северите е промяната в епиграфския стил. До управлението на Септимий Север всички обществени надписи са издигани от булето и демоса. Колкото и да е странно, използването на израза *ek ton idion* би трябвало да означава финансиране от частни фондове. Същият израз се среща и в надпис от Филипополис /IGBulg. III 907/, от който става ясно, че този строеж е финансиран от повсеместна обществена подписка. Но от управлението на Каракала всички статуи се поставят за сметка на конкретен гражданин, като в текста е отбелязано името му и титлата архиерей, а често пъти е отбелязана и щедростта му. Тази промяна може да се обясни и с факта, че от управлението на Каракала самият архиерей е плащал за посвещаването на дадена статуя на императора и че от времето на Северите от главния жрец се очаквало да направи такова дарение, докато в предходните периоди парите са били осигурявани чрез обществени подписки.

Очевидно е, че при Антоний Пий, както и при Северите, се извършва масово строителство на обществени сгради и в други градове по долното течение на Дунава. Театърът в Пловдив е построен с изключително разточителство през първата половина на II в.¹⁸ Грандиозната обществена баня в Одесос, разположена на над 7000 кв. м, е най-вероятно от средата на II в.¹⁹ В Траяновата колония Ескус внушителните останки от форума включват базилика - двуетажна сграда, дълга 100 м и широка 23,50 м. Отстрани на централния кораб има монолитни колони с коринтски капители, а балюстрадата покрай горния етаж, над страничните кораби, е украсена със скулптирани плочи и с кариатиди,

служещи за декоративна подпора, с височина 2,50 м. Сградата се датира в първата половина на II в.²⁰ Тук, както и в Никополис, строителството продължава и след нашествието на костобоките - храмът на Фортуна е осветен по времето на Комод между 184 и 192 г.²¹

В много градове на Тракия и Долна Мизия крепостните стени били най-вероятно издигнати през 70-те г. на II в.²² Южната порта на римския град има височина 2 м. Изградена е от големи варовикови блокове, скрепени с железни скоби.²³ При строежа и се използват повторно архитектурни фрагменти от разрушени обществени сгради. Еднопорталната порта има рамка откъм външната, южната страна за двукрила врата. Интересна особеност е наличието на катаракта от вътрешната, а не от външната страна на помещението до градската врата, решение, което се среща и в укрепленията на Августа Траяна /Стара Загора/ от късния II в.²⁴ Преградната стена е широка само 1,20 м, въпреки че на равномерни интервали от вътрешната страна на стената има правоъгълни оширения, които са подсигуриявали пътеката до стената - метод в строителството, който е прилаган и при изграждането на стените на Пауталия /днешен Кюстендил/ от онова време и при Августа Траяна.²⁵ Понеже градските укрепления в Тракия и във вътрешността на Мизия са строени към края на II в. и са вероятно част от същата обща програма, влязла в сила след нашествието на костобоките, може да се каже, че очевидните сходства в плана и в строителните детайли са резултат от наемането на едни и същи архитекти за изработването на проектите. Може да са били военни архитекти, изпратени със задача от имперското правителство.

Изграждането на укрепителните съоръжения или променя значимостта на основните градски улици, или което е по-вероятно отразява едно по-раншно разпределение, което е взето предвид при планирането на стените и портите. Ясно е, че главната западна порта се намира на края на декуманус максимум, водещ към пропилея - официалния вход към агората /фиг. 45/. По подобен начин източната порта се намира в края на декумануса, който всъщност е източното продължение на главната улица, ориентирана изток-запад. Обаче южната порта не е била построена на южния край на кардо максимум, която фланкира агората откъм запад, а по хоризонталната проекция на декуманус максимум се стига до южния край на кардото, където е разположена портата, а кардото извежда до южния вход на агората. Това симетрично решение, чрез което портите са разположени в краищата на улиците, които като оси пресичат града през центъра на агората, не важи за северната порта, тъй като откъм север няма достъп до агората и поради факта, че големите неразделени парцели блокират прекия достъп откъм северната страна. И макар че по тази причина северната порта би трябвало да бъде другаде, интересен е фактът, че е избрано кардото по на

изток, а не кардо максимум. Търсенето на симетрия може да обясни и защо южната порта не се намира на кардо максимум, но не обяснява защо е избрано кардо на изток, а не декуманус (очевидно става дума за кардо максимум, бел. пр.) максимум за северната порта. Най-приемливото обяснение за разположението на портите може да зависи от съществуването на свързващи пътища, които трябва да са осъществявали връзката между главния римски път запад-изток, който минава северно от града. В такъв случай основните подстъпи към римския път от север са от кардото, което се намира на изток от агората, а не от кардо максимум. Възможно е движението да е отклонявано нарочно от кардо максимум и да е насочвано към града откъм североизточната част, където големите парцели може да са били използвани за строеж на магазини. Със сигурност може да се изкаже предположението, че кардо максимум не е планирана като първостепенна улица, пресичаща града от север на юг след изграждането на укрепителните съоръжения.

ГРАДОУСТРОЙСТВЕН ПЛАН

При идентифицирането на функциите на сградите само по плана им безусловно има до известна степен догадки и предположения, но едно такова предположение си струва труда /фиг. 45, 48/. По време на разкопките станаха известни местоположението и приблизителните размери на комплекса около агората, на банята, на палестрата на юг и на термоперипатоса. На изток от палестрата има 3 големи парцела, които изглежда са били заемани от комплекси от единични сгради, може би както по-горе се изказа предположението - от магазини. На запад от палестрата може да е имало храм сред отделна свещена горичка. Освен магазините около агората там има и няколко двустайни постройки, които може да са били магазини, но може да са били и работилници. Особено ясно се очертават жилищните постройки. Могат да се направят груби изчисления за разпределението и използваемостта на градската територия. 26% от парцелите явно са били използвани за строеж на обществени сгради, 4% - за магазини и работилници и което е най-изненадващо - 35% са използвани за строеж на големи градски къщи, като всяка от тях заема по една цяла инсула, а по южната периферия - площ колкото две цели инсули. Не можем да сме сигурни, че градският план датира от II в., тъй като при 35% от инсулите предназначението на сградите не е съвсем ясно. Но в същото време е много вероятно една голяма част от града да е била заета от сгради с обществено предназначение и от отделни градски къщи.

НАСЕЛЕНИЕТО НА ГРАДА

Осемдесет и две лични имена се срещат в надписите от града и от некрополите извън градските стени /фиг. 49/. Колкото и малко да са на брой, те вероятно дават сравнително точна представа за пъстротата на градското население - или по-скоро за пъстротата на тези, които са били в състояние и са искали да издигат паметници. Само 8% от имената са от тракийски произход, въпреки че на траки може да принадлежат и някои от 47% римски имена, където може да има прикрит етнически произход. Знае се, че в помощните войскове части са набирани и траки през II в. и не може да сме сигурни, че всички са запазили тракийските си имена.²⁶ Силно впечатление прави големият брой гръцки имена, от които 13% са със сигурност от източните провинции, и то най-вече от Никея и Никомедия. Някои от тях може да са дошли в Долнодунавската равнина, за да служат в дунавските легиони, които са били рекрутирани от Мала Азия. Занаятчиите, които са добре представени, както и други, които са заемали отговорни служби в градската администрация, не са приели римски имена: предполага се, че не са служили във войската. Понеже Никополис ад Иструм е основан като гръцки град, не е изключено да са съществували "специални стимули" за привличане на заселници в Никополис от гръцкоезичното население от Изтока и от тези два размирни града.

АДМИНИСТРАТИВНА ТЕРИТОРИЯ

За щастие има достатъчно ценна информация за административната територия, на основата на която да направим изводи за езика, използването на земята и за населението. Граничните камъни, поставени през 186 г., точно определят северните граници на Тракия, която на север и на запад трябва да е съвпадала с границата на административната територия. За източната граница нямаме толкова сигурни данни, макар че е възможно административната територия да се е простирала до западната граница на територията на Марцианопол. Ако това е така, градът Никополис е контролирал 4000 кв. км. При тази големина не е никак изненадващо, че отдалечените райони са били обслужвани от пазари под контрол на емпориарси /началниците на тържищата/ и са били на подчинение към градската администрация. Такива са известните емпориум Пиректензиум /дн. Горско Косово/ и емпориум Дискондуратера /дн. Гостилица/, като последният преминава към Никополис едва към края на III в. Двата емпориума се намират в западната покрайнина на административната територия, като местоположението им е изключително удобно - съответно на р. Росица и на р. Янтра, които са осигурявали транспортирането на стоки и селскостопанска продукция до града.²⁷ Административната територия не на всички места е еднаква. Докато на север, юг и запад градът разполага с отлични почви, напоявани от левите притоци на

Янтра, то хълмистата територия на изток от Янтра е по-бедна и до XIX в. по-голямата част от тази територия е била залесена и само тук-там е имало обработваеми земи.

Никополис е разположен на самата граница между гръцкоговорещия Изток и латинския Запад.²⁸ Разпространението на гръцките надписи във вътрешността на страната почти винаги отразява струпването на селища в долините на запад и на юг от града. 85% от гръцките надписи обаче са посвещения с религиозен характер и само 15% са надгробни надписи. Изглежда е било традиция да се използва гръцки при посвещения на местните божества, което илюстрира значителното влияние на гръцката култура върху местното население в предримския период. За сравнение 66% от латинските надписи от административната територия на Никополис са от надгробни плочи, а само 34% са посвещения с религиозен характер /73 срещу 48; фиг.51/. Това че преобладават надгробните надписи на латински в плодородните земи на Никополис предполага, че хората, които са поставяли надгробните надписи, са били предимно от латинскоговорещите среди /фиг. 52/. Макар че в градовете на Тракия официалният език бил гръцкият, административните територии на Никополис поради близостта си до дунавската граница е била естествен притегателен център за латинскоговорещите ветерани, оттеглили се от служба в помощните войскове части и в легионите, разквартирувани във военни лагери по Дунава. Не е изненадващ и фактът, че разпространението на латинските надгробни надписи отговаря с точност на местонахождението на известните вили. Следователно става ясно, че струпването на надгробни надписи на латински - показателно за романизацията и за материалното състояние на населението, възлагащо изработването на надгробните скулптури - отговаря на вилните имения, които са притежание предимно на романизирано население в най-плодородните части от административната територия на града. Има много примери, които илюстрират произхода и кариерата на отделни индивиди, които всъщност показват, че мнозина от заселилите се в тези земи са с военен произход. Близко до Недан, на около 30 км северозападно от Никополис, трябва да се е заселил П. Помпеус Магнус в началото на II в. от н.е. след като е служил в Първи италиански легион. Той бил родом от Стоби в Македония /CIL III 12409/. Друг надпис от Недан /CIL III 12410/ е в памет на внука на този първи заселник, Помпеус Магнус, син на К. Помпеус Магнус, който е бил булевт. Най-късно до третото поколение семейството се е интегрирало в администрацията на града. Един от първите имигранти е бил Тиберий Клавдиус Нигер, ветеран от Първи италиански легион, родом от Никополис /вероятно става дума за Никополис в Епир/, /CIL III 6144/. Някои от латинските надписи са със сигурност поставени от гърци, но от малоазийски гърци, служили като

войници в Долнодунавската равнина: М. Генниус Карфинианус, родом от Анкира, но заселил се в Дебелец след отбиване на службата си в армията /CIL XVI 28/, К. Юлиус Басус, вероятно ветеран, нает във войската от Масака в Мала Азия /CIL III 7460/. Един от видните членове на провинциалното общество в първите години след основаването на града, който с право заема мястото си, е Л. Валериус, на служба в Пети македонски легион. Той служил като бенефициарий легати, а после като центурион в същия легион. С военни почести и ордени от Дакийската война /вероятно при Домициан/ бил центурион в Първи италиейски легион и в XI Клавдиев, преди да напусне Долнодунавската равнина и да се отправи към Британия, където служи като центурион в XX легион "Валерия Виктрикс" и после в IX испански легион. Той се оттегля от служба и се заселва близо до Недан и умира на 75-годишна възраст /CIL III 12411/. Трябва да се е върнал в Долнодунавската равнина в началото на II в. В армията са служели и траки, получавали са гражданство и са се оттегляли да живеят в административната територия на Никополис.²⁹ Към началото на III в. някои тракийски семейства получили по този начин достатъчно средства и необходим статут, за да могат техни членове да влязат в състава на булето: Л. Аурелиус Сурус, бивш знаменосец, станал булевт. Предполага се, че е погребан в собственото си имение в Оряховица. В друго тракийско семейство пак през III в. е имало човек, който бил горд, че е булевт /CIL III 6145=12342/. Тракиецът Юстус, син на Рескупорис, също бил член на булето /CIL III 14426/. Починал в Дамяново, в югозападния ъгъл на административната територия на града.

Макар че за гърците от провинцията е имало по-малко данни, те все пак били значително малцинство. Двуетичен надгробен надпис от Бутово, важен център за производство на керамика, е в памет на Агатодорус, син на Диофанис. Бил е имигрант от Никея /IGBulg. II 600/. Междувременно продукцията на грънчарските пещи в Павликени била с високо качество. Изработвали се съдове по калъп, които удивително приличат по качество на съдовете за хранене, произведени в Мала Азия. Много е вероятно доходният грънчарски занаят да е бил упражняван предимно от гърци, дошли отвд Босфора.

Ако се вгледаме в разпределението на тракийските, гръцките и римските имена по цялата територия на града, няма почти никакви интересни отлики в гъстотата и в разпределението на имената /фиг. 53/. Гръцките имена се срещат само в 14% от надписите, римските - в 54% и няма нищо изненадващо в това, че тракийските имена се срещат по-често в епиграфските архиви, а не в града, и представляват около 32% /съответно 15, 57 и 33, общо 105/. При разпределението на имената прави особено впечатление концентрацията на римските имена в зоната на вилните имения, на запад и на юг от града, докато тракийските имена преобладават в хълмистите местности

западно от Янтра. И докато тази идея навежда на мисълта, че точно имигрантите, основно ветерани от Долнодунавската армия, някои от които са били траки, са придобили селскостопански имения в плодородните земи около Никополис. Източните земи като че ли били предоставени предимно на местното население.

Ако на картата на територията на града отбележим надписите, които се отнасят до отделни личности, административни длъжности в Никополис, то те се концентрират в зоната на вилните имения /фиг. 54/. Струва ми се, че е оправдано да приемем това за силно доказателство - защото какво друго всъщност бихме могли да очакваме - че по-богатите собственици на имения в най-плодородните земи на административната територия на града са играели ръководна роля в гражданската администрация на Никополис.

ЗАНАЯТИ, ГРАДСКИ СЪДИЛИЩА И СЪДИИ И ВРЪЗКИ МЕЖДУ ГРАДА И ПРОВИНЦИЯТА

Ако се вгледаме по-отблизо в длъжностните лица и в занаятчиите в града и на прилежащата му територия, бихме могли да изведем няколко различия между "селското" и градското население /фиг.55/. Занаятчиите са добре представени в града, но не и в селските райони. Това показва, че тези специализирани функции били ограничени в града или в районите в непосредствена близост до града. Интересно е наличието на гърци от Мала Азия сред специализираните занаятчии. Това поне обяснява защо плановете и архитектурните детайли на сградите в Никополис са до голяма степен заемки от гръцкия Изток. Съществувала е колегия на каменоделците от Никомедия /IGBulg. II 674/. Един домотектон /строител на къщи/ от Никея /IGBulg. II 690/ починал в Никополис, а един ветеринарен лекар бил погребан в градския некропол /IGBulg. II 687/. Съществувало е сдружение на обушарите /IGBulg. II 664/и един *gnafeus* /тепавичар/, /IGBulg. II 679/. И както може да се очаква, нито един от тези занаятчии не е бил на общинска служба. Гърците и особено тези от Мала Азия имали водеща роля в културния живот на града. Теагенес бил диригент на хор на *humnodoi presbyteroi* /IGBulg. II 666/, а Лукас и Деодорус, и двамата от Никея, поставили отделни посвещения в чест на имперския хор /IGBulg. II 667, 668/.

Разглеждайки по-отблизо длъжностните лица, се забелязват разлики, които заслужават да се споменат. Въпреки че има данни, че длъжностни лица е имало и на територията към града, те всички са описани като обикновени членове на събранието - булевти. Само един надгробен надпис от административната територия на едил Никополитанус уточнява, че човекът е имал съдийска длъжност. Този надпис беше намерен едва на 10 км от града /CIL III 12435/. Знае се, че в града има булевти, но 80% от надписите, в които се споменават, са намерени в прилежащата

към града територия. Всички, които са били на съдийски длъжности с изключение на един архонт, само се споменават в надписите на града. Естествено повечето от съдийските длъжности са свързани с обществените сгради, но седемте съдии, чиито жилища могат да се идентифицират, са живели в града или както е случаят с едила Валериус Епагатус много близо до града. Изглежда невероятно членове на извънградското население, ако са били на съдийски длъжности, да са се задоволявали само със званието, че са членове на булето. В същото време гражданите, погребани в градския некропол, са демонстрирали определена гордост с общественото си положение, което се дължало на съдийските им служби. Ако тази очевидна разлика между градските съдии и обикновените членове на булето от извънградските райони е съществувала, то тогава сме подложени на изкушението да търсим обяснение. Съвсем възможно е това да е резултат от правните задължения, каквито се знае, че съществуват в хартата на колония Юлия /Урсо/, откъдето съдиите, докато са още на служба, били задължени да живеят в града или в близост до него. Дали е имало такава клауза в Траяновата харта, дадена на Никополис, може изобщо да не узнаем, но такова правно задължение определено не се е отнасяло до обикновените булевти, които са починали в именията си извън града.

Вече беше отбелязано, че върху голяма част от площта на града са били разположени вилородобни сгради, където се предполага, че са живеели по-богатите жители на града. Освен в градския некропол в хинтерланда на града не са намерени надписи от вили и гробове, макар че почвата е толкова плодородна, колкото и почвата, където са струпани най-голям брой вили - на разстояние от 25 км. Предполага се, че вилородобните сгради в градовете на римска Британия са били имения, откъдето се е организирано обработването на земите наоколо и това обяснява липсата на вилни имения около британските градове.³⁰ Възможно е за Никополис да се намери подобно обяснение.

Все пак големите различия между града и административната му територия, когато става дума за населението, живеещо там, не бива да се пресилват. Някои от по-заможните граждани с градски къщи в Никополис може да са имали имения и извън града. Най-добре проучената вила в Павликени е давала подслон и на ръботна ръка. Тя е снабдена с хипокаусти, необходими за студената българска зима, но основната жилищна част на вилата няма такива съоръжения.³¹ И вместо да предполагаваме, че собственикът е бил изключително щедър към работниците си и е лишавал себе си от удобството да живее в стоплена вила, вероятно изглежда предположението, че е живял във вилата през лятото, а през зимата се е оттеглял в града. Там освен хипокаустите в личното си жилище той би могъл да използва и банята, и термоперипатоса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Никополис през II в. е изключително добре документиран, но развитието на града е като че ли типично за градските центрове в Долнодунавската равнина. От основаването му по времето на Траян насетне са инвестирани значителни суми в обществени сгради. Гражданите на служба в Никополис не без желание разгласявали това и тъй като далеч не са били "прелетни птички", сновяли от града към извънградските околности. Вероятно магистратите са живеели в него, вероятно техните собствени имения са били в непосредствена близост до града. Болшинството гръцки граждани изглежда са предпочитали да живеят в Никополис, а не извън него. Занаятчиите, майсторите и художниците също са предпочитали да живеят в града. Изключение били преселниците от Мала Азия, които са започнали да произвеждат керамика в Павликени и Бутово. Мнозина от притежателите на вили били първоначално ветерани имигранти, като техните чинове все повече се заемали от романизиранни траки. Те живеели в по-богатите райони западно и южно от града и съставлявали преобладаващото мнозинство в градския съвет булето. В източните по-бедни райони от територията към Никополис има селища на траките, които почти не са обезпокоявани от нови заселници имигранти. Градът извлича полза от селскостопанските ресурси на прилежащата му територия и е продължил да инвестира големи суми в градските паметници дори след временното влошаване на положението след нашествието на варварите през 170 г. Ако най-общо може да се говори за разцвет на града, то Никополис го достига по времето на Северите. Единственият белег за съществуването на проблеми бил появата на дарение, изисквано от главния жрец под формата на статуя с обществено посвещение: най-вероятно намек за това, че богатството се трупало в ръцете на малобройния градски елит.

И накрая вместо епilog ще бъде справедливо да отбележим, че трети век, от 240-та г. насетне, е първата от двете повратни точки в историята на Никополис и на други градове от средната и долната Дунавска равнина. Градовете в началото на IV в. като че ли са функционирали по-скоро като административни и военни центрове, отколкото като градски такива. Нямамо никакво възраждане през IV в. Сигурно много градове са се съпротивявали на готските нашествия и са се борили за оцеляването си към края на IV в. В случая с Никополис не са правени никакви опити да се подобрят градските укрепителни съоръжения както другаде в Долнодунавската равнина. Готите се заселили на територията му след 350 г. вероятно поради жестокия стопански упадък на административната територия. Знае се, че нито една от тези вили, намираща се в административната територия, не е просъществувала до времето на късната империя и по всяка вероятност е имало и рязко изоставане на обработваемите земи.³² С изграждането на византийските укрепления през втора-

та половина на V в. в новия "град" имало църкви, работилници и вероятно военен гарнизон, но нямало градоустройствен план със съответните обществени сгради, нито имало градско население. Цивилните лица живели извън градските стени. Накратко, Никополис е бил преуспяващ град през II и началото на III в., през IV в. е настъпил сериозен упадък и е изгубил напълно градския си облик след като бил плячкосан от хунския вожд Атила.

БЕЛЕЖКИ

1. За преглед на историческата документация на града вж. А. Г. Поултър, 1983, 90-101; 1988, 69-72
2. *Poulter, A. G.*, 1990, 9-11
3. *Poulter, A. G.*, 1988, на различни места
4. *Poulter, A. G.*, 1983, 113, бел. 91; 1988, пл. 4
5. *Poulter, A. G.*, 1988, 1-4; 1989, 6-8
6. Пътищата били със сигурност павирани преди изграждането на укрепленията към края на II в.; Л. Слокоска, 1986, 85-86
7. *Иванов, Т.*, 1967, 13-17
8. *Botoucharova L., E. Kesjakova*, 1980, 126-130
9. *Ivanov, T.*, 1983, 136-137
10. *Иванов, Т.*, 1979, 1-6
11. *Иванов, Т.*, 1979, 8-9
12. Един от постаментите е поставен на плинт в северната част на входа към агората. Вторият надпис е намерен по време на едни от последните разкопки, паднал в една яма източно от втория плинт, от южната страна на входа.
13. *Ivanov, T.*, 1983, 142
14. *Иванов, Т.*, 1980, 1-14
15. През 1985 д-р Слокоска откри един цялостен Хадрианов надпис, поставен в чест на откриването на храм; Л. Слокоска, 1986, 86
16. *Pick, B.*, 1898, 79-80
17. *Mihailov, G.*, 1961, 42-56
18. *Ivanov, T.*, 1983, 140
19. *Georgiev, P.*, 1983, 155-162
20. *Ivanov, T.*, 1983, 138-140
21. *Ivanov, T.*, 1983, 140
22. Вж. бел. 17
23. *Poulter, A. G.*, 1988, 77
24. *Николов, Д.*, 1987, 100
25. *Слокоска, Л.*, 1979, 84-89
26. *Rohan, M.*, 1978, 39, 67; 1985, N 132
27. *Poulter, A. G.*, 1983, 92-94
28. *Gerov, B.*, 1978, 147-165
29. Вж. бел. 26

30. *Wacher, J.*, 1974, 282-284
 31. За Павликени и грънчарските работилници, Б. Султов, 1976
 32. Окончателният доклад от анализа на семената е направен от Дж. Л. Бюис /под печат/

ЛИТЕРАТУРА

Ancient Bulgaria, Papers presented to the international Symposium on the Ancient History and Archaeology of Bulgaria, ed. A.G.Pouiter, 2 vols., 1983

L. Botoucharova, E. Kesjakova, 1980, Sur la topographie de la ville de Philippopolis dans la provincia tracia, in: Pulpudeva. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace /1978/ vol. 3, Sofia

P. Georgiev, 1983, Architectural problems of the Roman thermae of Odessos, in: Ancient Bulgaria vol.2, 155-16

B. Gerov, 1978, Die Sprachen im Romischen Reich der Kaiserzeit, Bonner Jahrbucher 178, 147-165

В. Геров, 1980, Земевладението в римска Тракия и Мизия /I, III в./, ГСУ, Факултет по класически и нови филологии, София

Т. Иванов, 1967, Градоустройство през римската и късноримската епоха в България, Археология, 9/4, 10-29

Т. Иванов, 1979, Върху някои аспекти на архитектурата на агората в Никополис ад Иструм, Археология, 21/3, 1-11

Т. Иванов, 1980, Термоперипатът в Никополис ад Иструм, Археология, 22/2, 1-15

T. Ivanov, 1983, The Roman cities of Moesia and Thrace /northern Bulgaria/, in: Ancient Bulgaria vol. 2, 129-149

Г. Mihailov, 1961, La fortification de la Thrace par Antoninus le Pieux et Marc Aurele, Stud. Urb., N.S. 35/1-2, 42-56

Д. Николов, 1987, Комплексът на форума в Августа Траяна-Берое, Изследване на културата на Мизия и Тракия в България, I-IV в., ИАИ, 37, 96-107

B. Pick, 1898, Die Antiken Munzen von Dacien und Moesien /Die antiken Munzen Nord-Griechenlands vol. I, I, ed. F. Imhoof-Blumer/.

A. G. Poulter, 1983, Town and Country in Moesis Inferior, in: Ancient Bulgaria vol. 2, 74-118

A. G. Poulter, Nicropolis ad Istrum: the interim for 1986

A. G. Poulter, 1988, Nicropolis ad Istrum, Bulgaria: an interim report on the excavations 1985-87, Antiquaries Journal 68 part I, 69-89

A. G. Poulter, 1989, Nicropolis ad Istrum: the interim for 1988

A. G. Poulter, 1990, Nicropolis ad Istrum: the interim for 1989

M. Roxan, 1978, Roman military diplomas 1954-1977, Institute of Archaeology Occasional Publication no.2

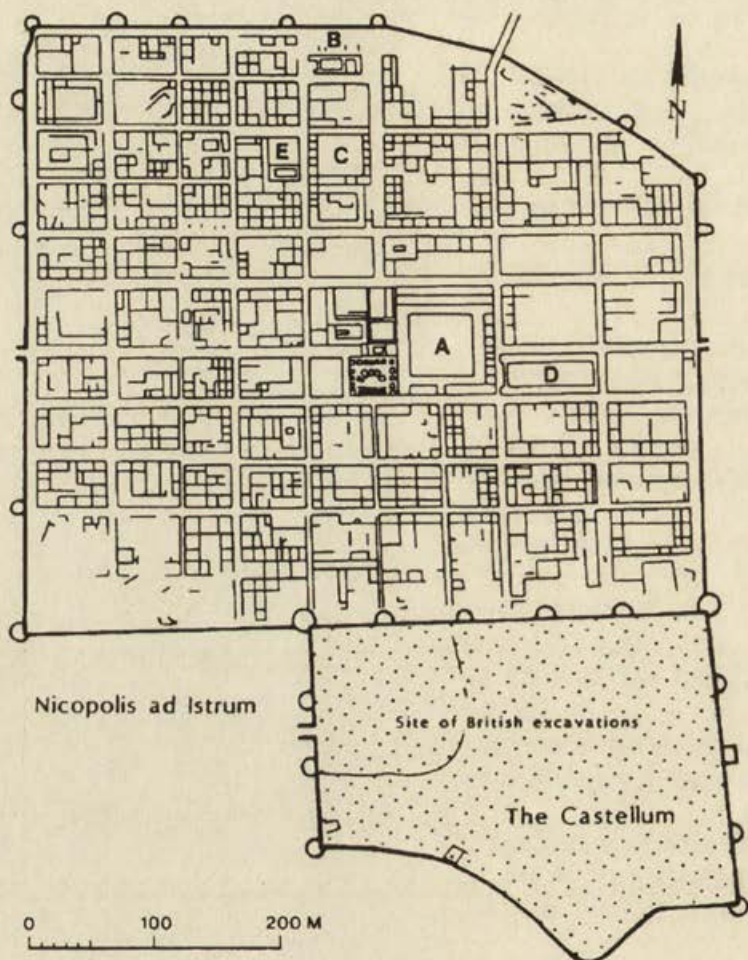
М. Рохан, 1985, Roman military diplomas 1978-1984, Institute of Archaeology Occasional Publikation no.9

Л. Слокоска, 1986, Никополис ад Иструм - разкопки 1985; Археологически открития и разкопки през 1985, 85-86

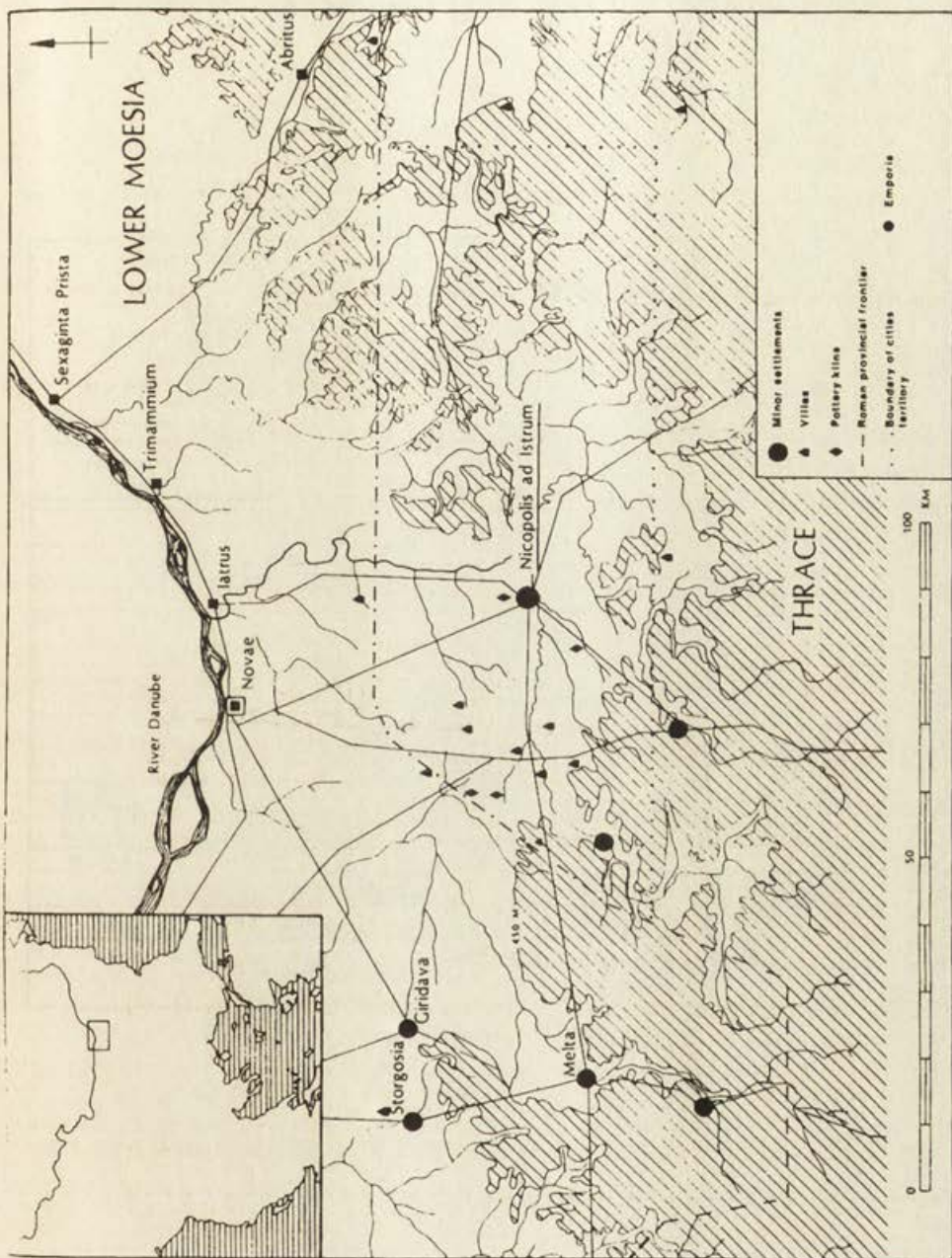
Л. Слокоска, 1979, Пауталия - топография, градоустройство и укрепителна система

Б. Султов, 1976, Антични керамични центрове в Долна Мизия

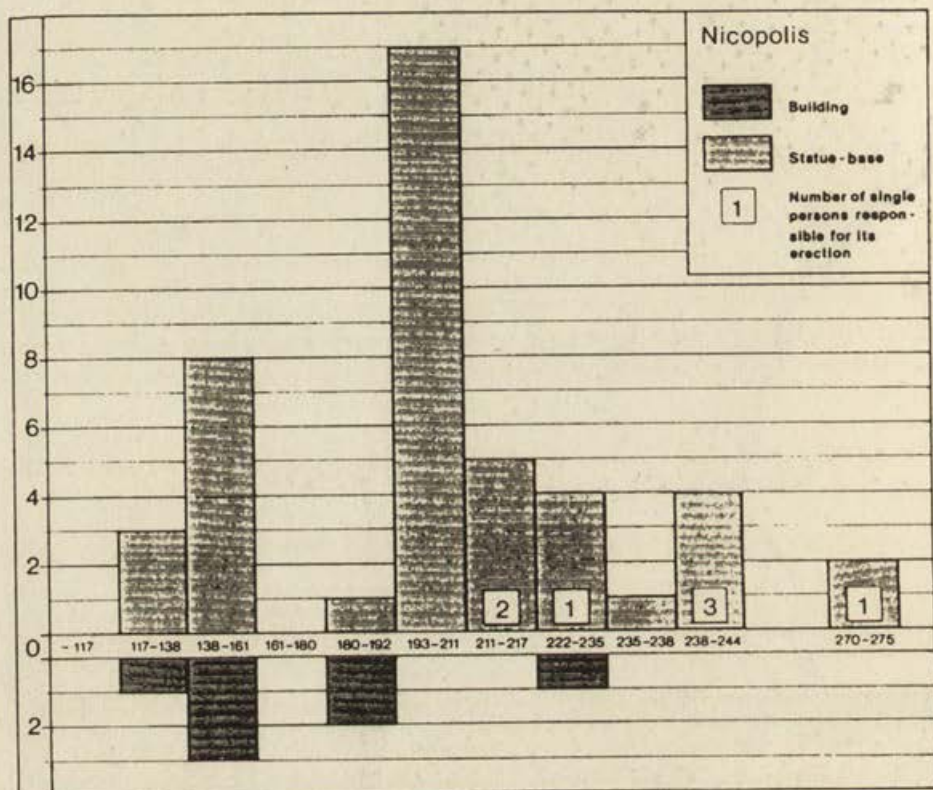
J. Wachter, 1974, Villae in urbibus?, Britannia 5, 282-4

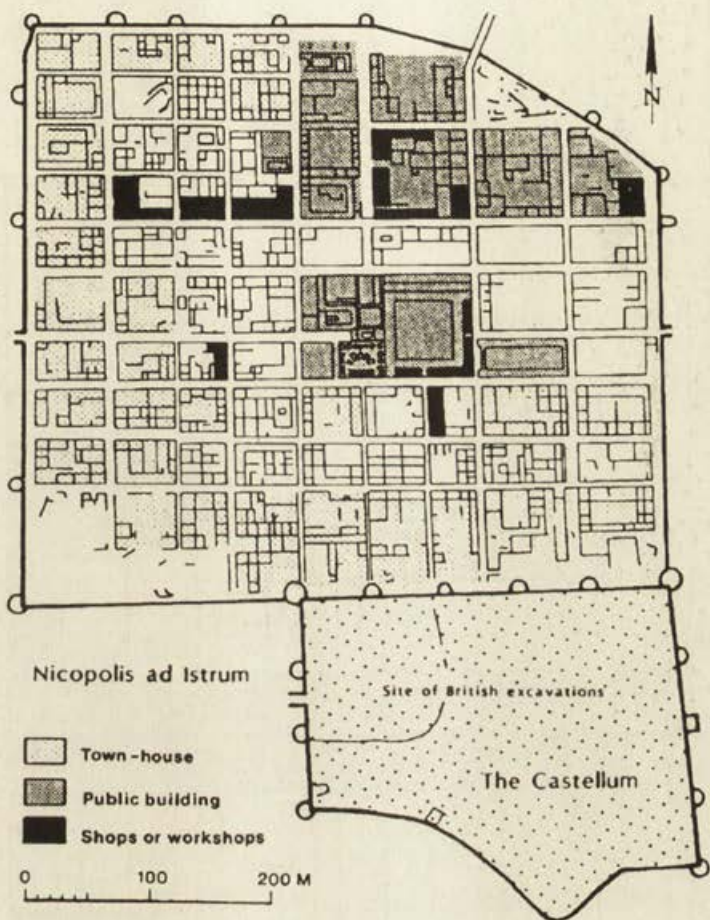
45 The plan of the Roman city and area of the British excavations.
 A = agora complex, B = baths, C = palaestra, D = thermoperipatos, E = temple. Scale 1 : 5000.

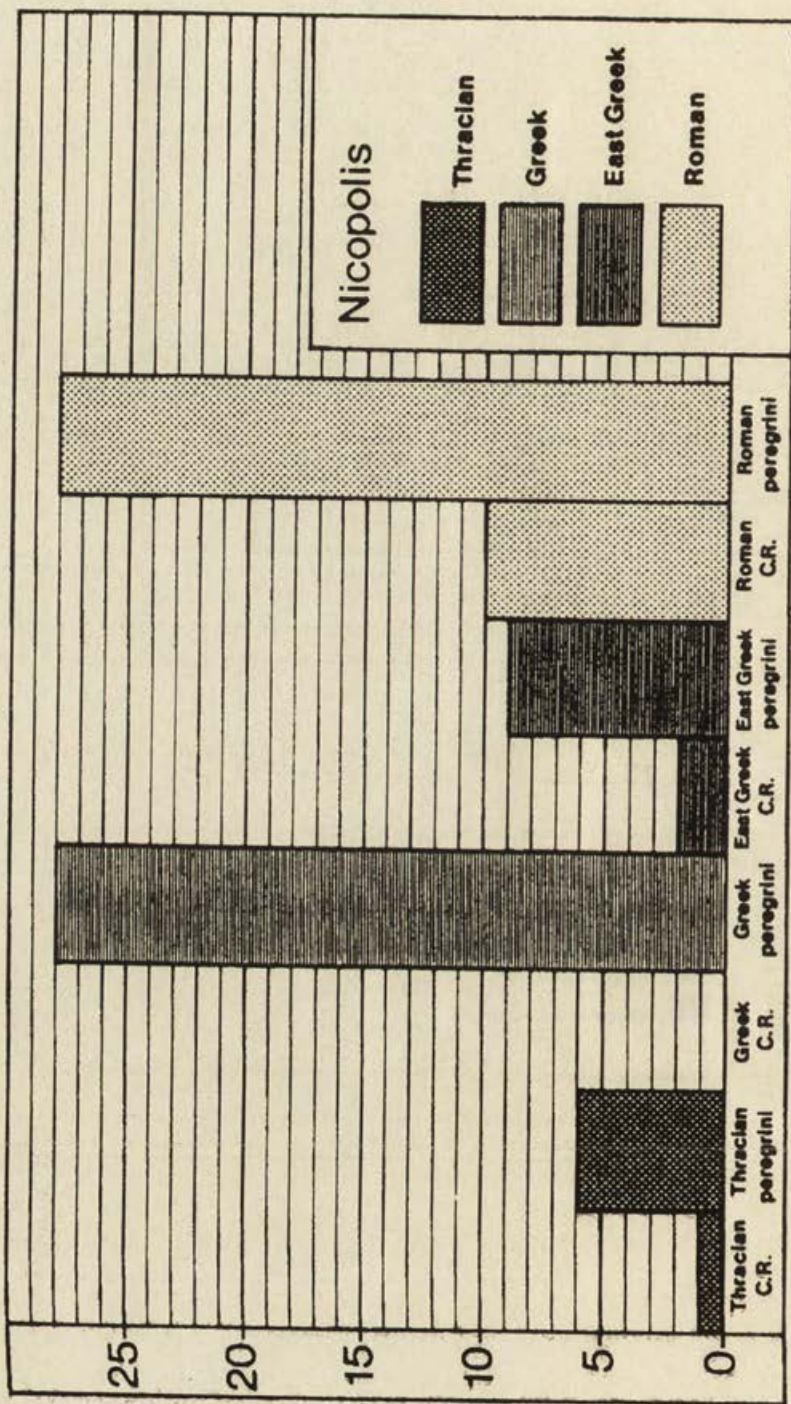
46 The territory of Nicopolis ad Istrum.

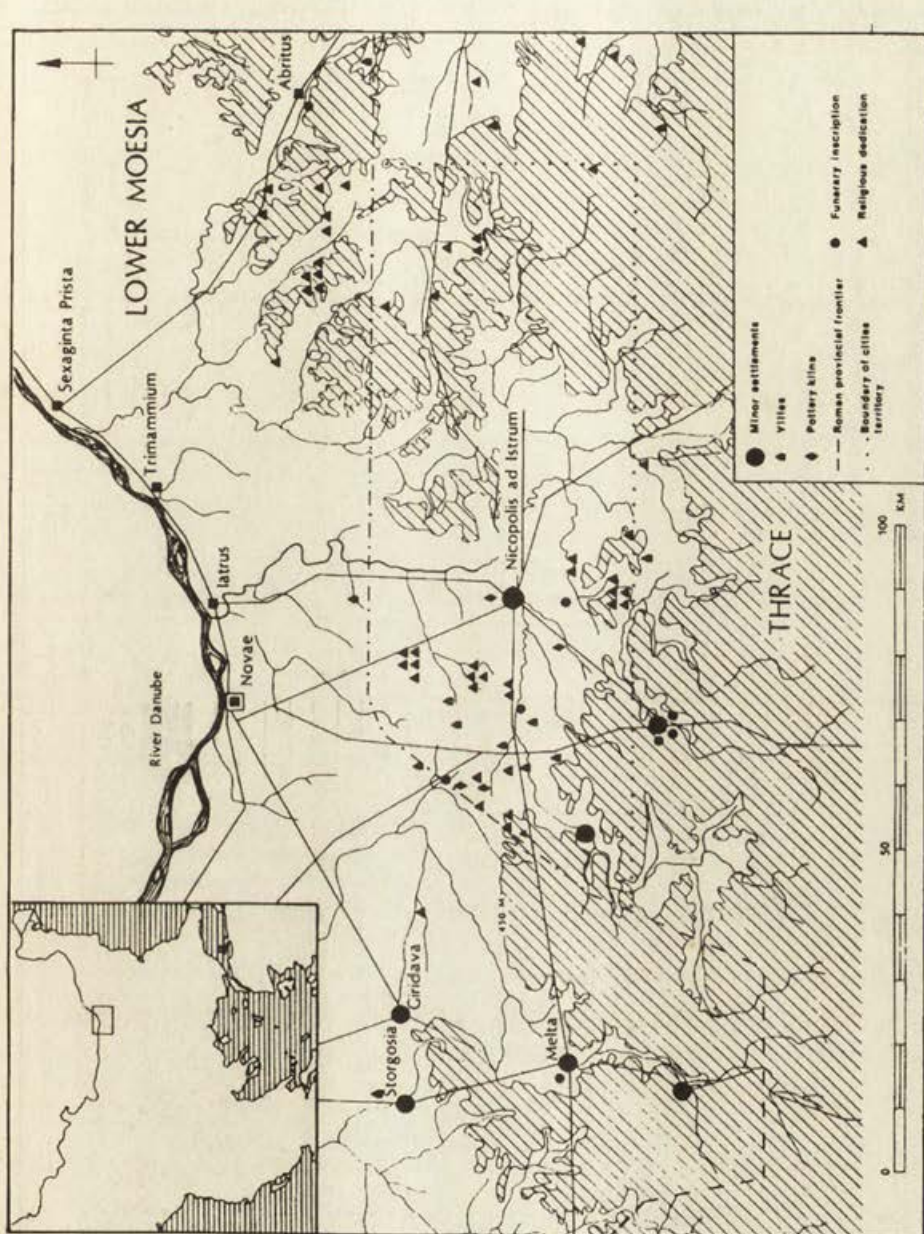
47 Public building inscriptions from the city.

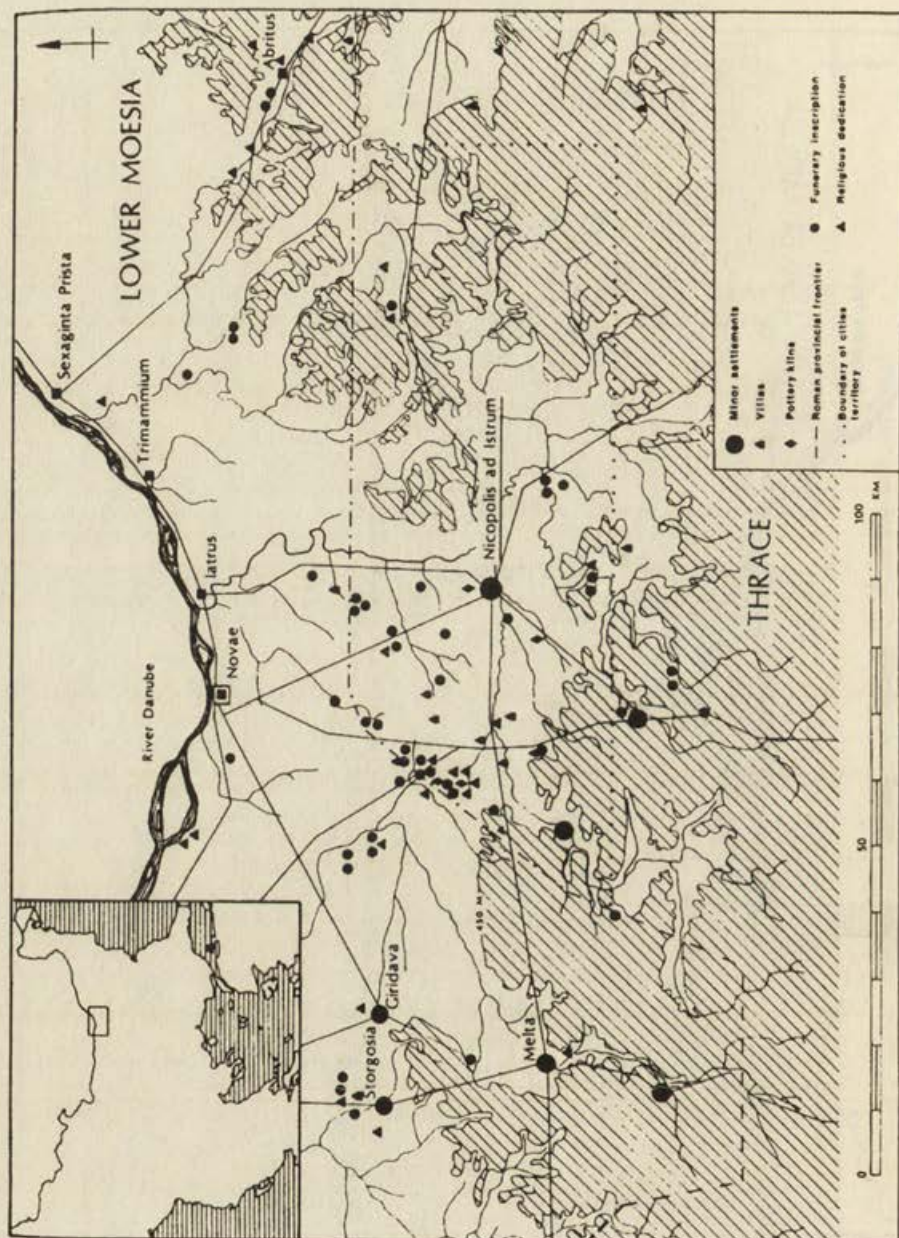
48 Urban land use.

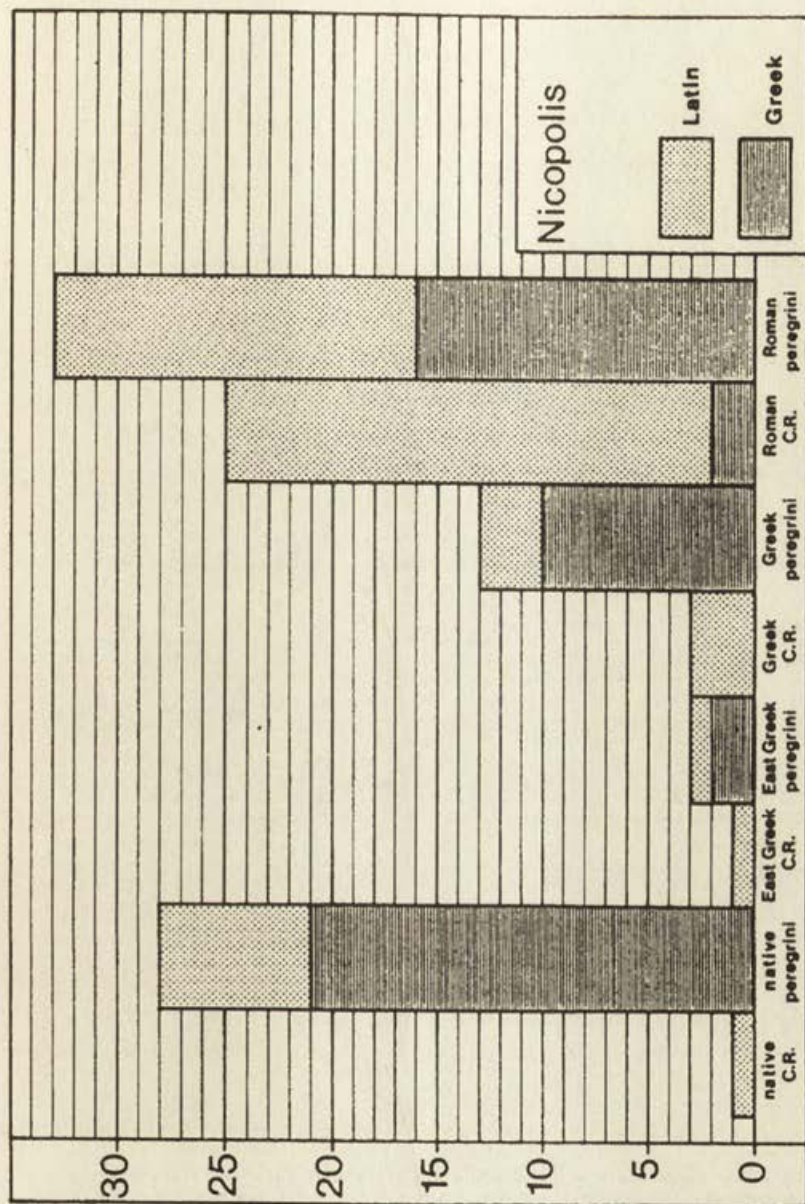
49 The urban population (C. R. = cives Romanus).

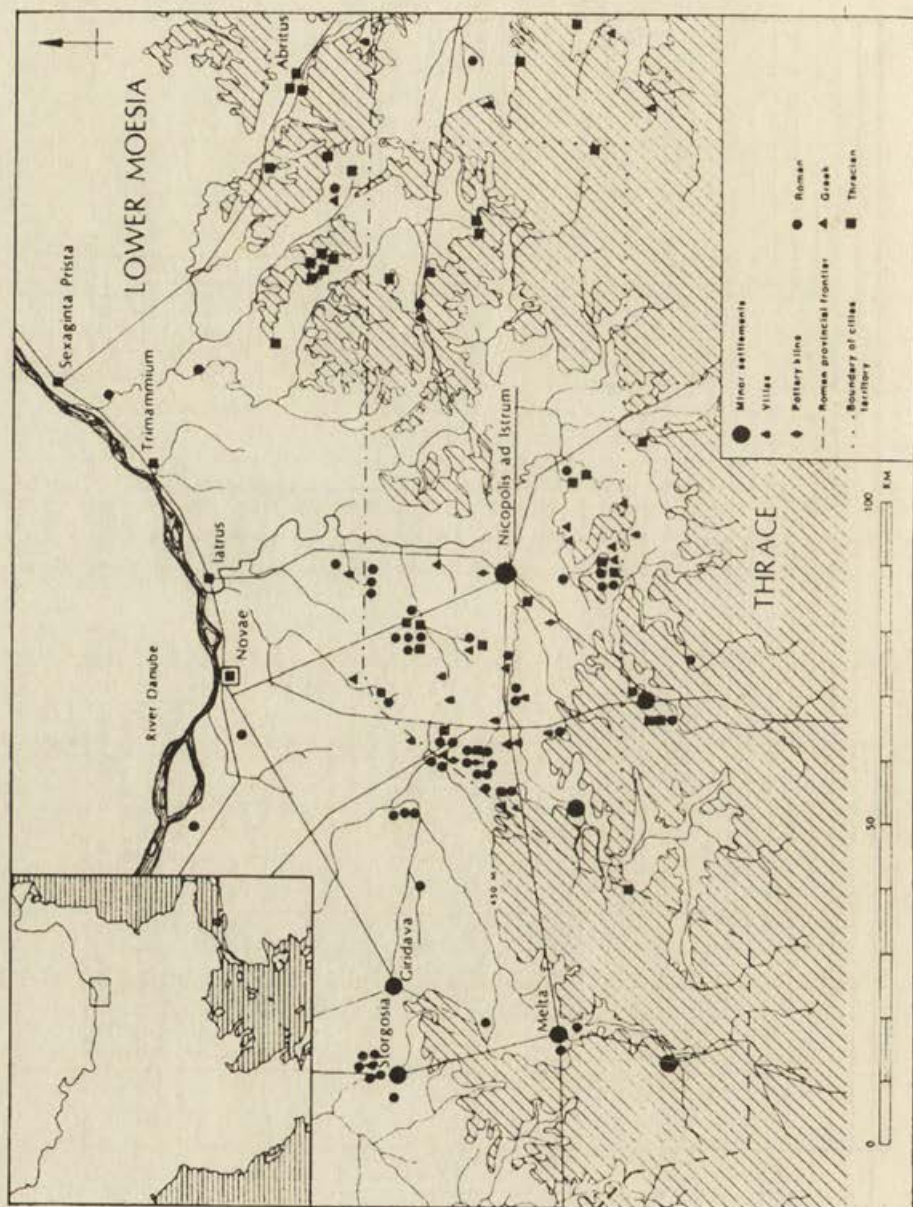
50 The distribution of Greek inscriptions.

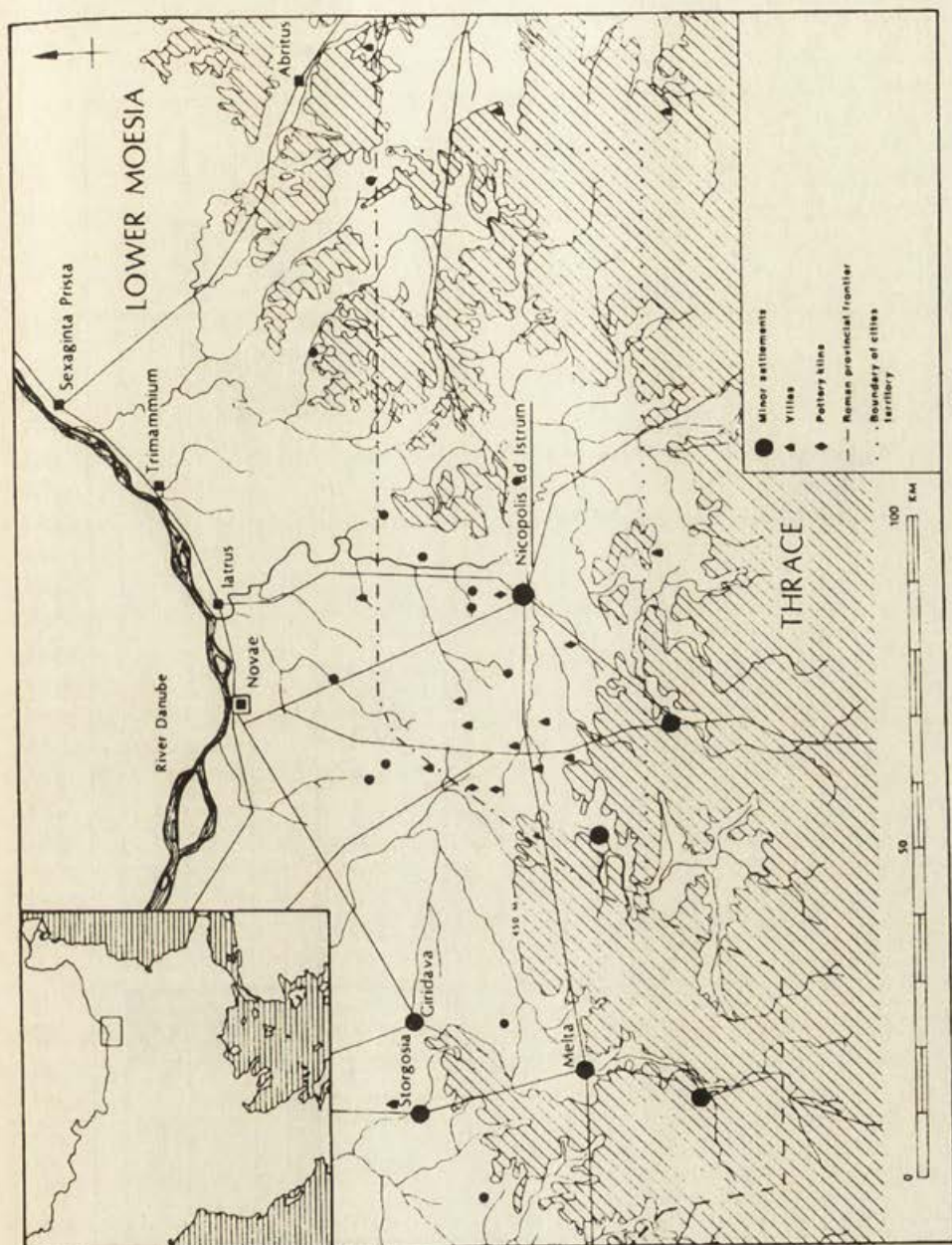
51 The distribution of Latin inscriptions.

52 Nomenclature and language in inscriptions from Nicopolis' territory (C. R. = cives Romanus).

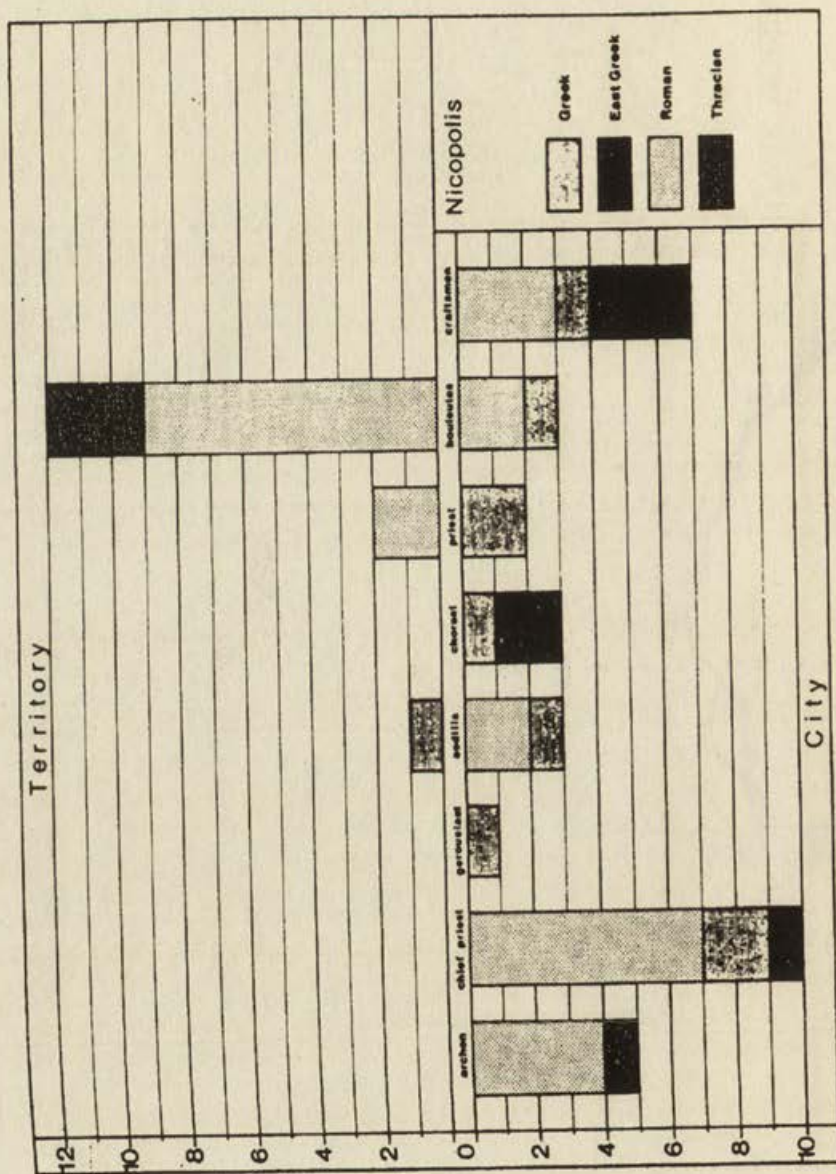

53 The distribution of names.

54 Office-holders attested in the hinterland of Nicopolis.

Nicopolis ad Istrum

55 Office-holders in the city and the countryside.